

VYRO IR VYRIŠKUMO SIMBOLIAI TRADICIN JE KULT ROJE – kiekvienoje visuomenėje egzistuoja vyriškumo ir moteriškumo kultūriniai stereotipai bei simboliai. Vyru ne tik gimstama, bet ir tampama. Socializacijos procese berniukai mokomi elgtis vyriškai pagal toje kultūroje priimtus vyriškumo stereotipus. Tai ir kiti suaugusieji formuoja vaiko elgesį, skatindami tuos elgesio aspektus, kurie laikomi tinkamais berniuko lyčiai, ir slopindami netinkamus. Apie 2-3 gyvenimo metus vaikai pradeda suvokti savo lytinį tapatumą. Suvokdamas save kaip vyriškos ar moteriškos lyties atstovą, augdamas vaikas mokosi tai lyčiai prideramo elgesio. Liaudies pasakos ir dainos, žaidimai ir mėsos supažindina su toje kultūroje priimtais lyties vaidmenimis. Pasakos ir dainos herojai vaikams yra savotiški moteriškumo ir vyriškumo modeliai. Lietuvių liaudies dainų tekstai mokina vaiką pajusti žmogaus ir gamtos reiškinių analogiją. Bernelis dažniausiai lyginamas su dobilėliu, putinelėliu, kurio žydi jimas atitinka tam tikrą žmogaus gyvenimo periodą. Dažna ir klevėlio, jėvarėlio, žuolėlio kaip vyriško simbolio paralelė gamtoje. Dainose žuolas suvokiamas kaip vyriškos jėgos, tvirtumo simbolis. Šio medžio žalumas, vešlumas asocijuojasi su jaunojo bernelio, brolelio grožiu, jaunyste, o jo ilgaamžiškumas simbolizuoja senojo tėvelio patirtį ir išmintį. Kitas svarbus vaikinio jaunystės simbolis dainose – žirgelis, kuris minimas kartu su tam tikrais atributais: aukso pentiniais, kamanomis, tymo balneliu, kiaušnių kepurėle. Tas pats žirgo simbolis mėsos apibūdinamas epitetais *žirgas nesulaikomas, nenuturimas, nepajojamas, nekaustomas*. *Nekaustomas brolio žirgas* mėsos simbolizuoja vėjų, o *nepajojamas žirgas* – dūmus. Lietuvių mėsos aptinkami ne tik bernelio, bet ir subrendusio vyro, t. y. tėvo simboliai. Dažniausiai tėvą apibūdinantys objektai yra diržas ir juosta, pvz., *Tėvo juosta nesujuosiamą, diržas nesulenkiamą* (Kelias). Diržas galima traktuoti kaip drausmės ir tvarkos palaikymo šeimoje simbolį. Juo nusakomos neribotos tėvo teisės patriarchalinėje šeimoje, pabrėžiama vyro valdžia ir šeimos narių pareiga paklusti jo žodžiui. Juostos simbolį galima laikyti kaip šeimos jungiamąjį objektą. Su tėvo nepalaužiama valia, vadovaujantia padėtimi šeimoje gali būti siejamas ir šautuvas (*Tėvo šautuvas nenutildomas* (Griaustinis)) ar pinigai (*Tėvo pinigai nesuskaitomi* (Žarijos)), kurie pabrėžia jo kaip šeimos galvos ir maitintojo svarbiausią funkciją.

Tradicinėje kaimo kultūroje vyriškos lyties vaidmenį berniukas mokosi ir iš tėvo pavyzdžio. Vaikystėje, kai apie 6-7 m. prasideda vaiko socializacijos takojantys veiksniai, tėvas stengsis naus veiklomis orientuoti už namų ribas esančią erdvę. Savo atžalą vedsi į laukus, mokys dirbti vyriškų darbus – sėti, akėti, šienauti. Sūnui aiškino vairius gamtos reiškinius, atsakinėjo jam išskylančius klausimus, žaidino su juo. Pokalbiai ir žaidimai atliko svarbią berniuko socializacijos funkciją, padėdantį formuoti jo gyvenimiškai pozicijai. Tėvas stengsis rodyti teigiamą pavyzdį, kad sūnus išaugtų doras, darbštus, sąžiningas, tvarkingas, teisingas, religingas ir savarankiškas. Tradicinėje lietuvių kultūroje berniukai auklėti griežčiau nei mergaitės, todėl jie labiau bausti vairiomis bausmėmis: diržu, botagu, lazda, rykšte. Nedidelis dalis tėvų netaikydavo jokių fizinių bausmių – už blogą elgesį tik pabardavo, liepdavo priskaldyti malkas, neleisdavo žaisti su bendraamžiais. 7 metų sulaukęs sūnus išeidavo piemenauti, kuriam tėvas patardavo kaip elgtis, liepdavo nesimušti, būti sąžiningu. Tėvo patarimus sūnus klausė, nes jis šeimoje buvo autoritetas. Piemenaudamas berniukas patekdavo bendraamžių grupę, kurioje susipažindavo su piemenų subkultūra ir jai būdingais elgesio būdais. Draugėbry jis žaidė gamybinio pobūdžio žaidimus: iš pagaliukų statė namelius, iš molio lipdė pečius, iš medžio vytelėpyn krepšelius, drožinėjo. Žaisdami vaikai mėsos gėdžiojo vairias veiklas rėšis ir tokiu būdu pasirengdavo darbui ir kėrybai. 11 metų berniukai žaidė itin judrius pramoginio pobūdžio žaidimus: *rovėropę, ganėkiaulytę, žaidėpikerę, kvadratą*. Žiemos metu vaikai išužindavo savo gamybos patalpas žomis, slidėmis, rogutėmis. Bendraamžių grupėje formavosi būsimos vyro tapatybės, atitinkanti tradicinės bendruomenės vyriškumo sampratą. Žaidimo

metu berniukas ne tik perimdavo liaudies tradicijas ir vertybes, bet kartu realizavo savo gabumus, lavino mąstymą, ir pamažu ruošėsi suaugusiųjų darbinei veiklai.

Jaunystės laikotarpiu jaunuolis tvirtindavo savo socialinį vaidmenį. Dalyvaudamas jaunimo pasilinksminimuose, jis realizuodavo svarbiausią žmogaus poreikį – bendrauti. Tradiciniame lietuvių kultūroje jaunimo amžiui apibūdinti vartotas bernavimo terminas. Jaunystės laikotarpiu jaunuolis gydavo naują vardą, kuris skirtinguose Lietuvos etnografiniuose regionuose vadintas vairiai: *piemeniu, piemgaliu, snargliu, pusberniu, pienberniu, pienburniu, prieaugliu, bernu, bernioku, zenu, zenkiu* (nuo latviško žodžio *zens* – berniukas), *vaikinu, vaikzu, vaikesu, kuogiu, igonu* (nuo to paties vardo šokio pavadinimo, kurio metu buvo išvaikomi paaugliai). Kai kur šie terminai vartoti tik socialine prasme.

Vyro brandos pradžia tradiciniame kaimo bendruomenėje buvo siejama su fiziologinės brandos požymiais bei sugebėjimu atlikti vyriškus darbus. Vieni svarbiausių vaikino fiziologinės brandos simbolių – kūno formų pakitimas, gaktos plaukų išaugimas, sūdygimas. Dėl kijoje apie jaunuolio fiziologinį brandumą buvo sprendžiama pagal jo galios stambumą. Subrendusiu buvo laikomas nusėgiu prilygstantis tūviui. XIX a. II pusėje – XX a. pr. sūdygimas nulemdavo vaikino jėgą jaunimo bendrijoje, tačiau tarpukario metais šio simbolio reikšmė prarado svarbą fiziologinės brandos atžymėse. XX a. III–V dešimtmetyje Varėnos raj. bernai rašomajam vaikiniui liepdavo nusirengti arba patys jį išrengdavo. Tokiu būdu buvo tikrinamas plaukuotumas. Po šio veiksmo ant lytinių organų išsuodinta kauba davė uždedamas antspaudas. Atlikus šią atžymę, jaunuolis dar buvo išbandomas fiziškai: naują berną paprastai mušdavo per pilvą ar pildavo ant jo vandenį. Miniose socialinėse prievartos atžymėse galima žvelgti iniciacijoms būdingą mirties ir atgimimo motyvą. Suodinimo ar vandens apliejimo paprotys išreiškia lytinę identifikaciją ir šventinimo naują amžiaus grupę akcentavimą, kai kultūriškai aiškios lytinės priklausomybės neturintis piemenis „atgimsta“ su paryškintais vyriškumo simboliais. Kitos socialinėse prievartos atžymės – tai vaikino ir vyriausiojo berno grumtynas, rankos lenkimas, per jį per šerengą – diržais apsiginklavusi bernė, neofito mušimas paguldžius ant suolo ar skilimas ausis, šokdinimas per suolą, vairi sunki daiktų ar bendraamžių kilnojimas. Modernesniuose kaimuose dažnai grubio fizinio subrendimo patikrinimui pakeisdavo žodinis egzaminas – jaunuoliai turėjo mokėti žemės ūkio darbus (arti, akėti, šienauti, rugius kirsti, dalg plakti), šokti, atsikirsti senberni užgauliojimus, teisingai priimti kritiką ir tinkamai ją pasinaudoti, rasti išeitį iš bet kokios situacijos. Egzaminui išlaikyti, turėjo vaišinti degtine, vynu ar alumi, o neišlaikiusieji patirdavo smurtą. Šie paaugliai turėjo dar vienus metus piemenauti. *rašymas bernų knyg* simbolizavo priešpaskutinį vedimo naują socialinį struktūrą veiksmą. *Bernų knyga* – tai specialūs siuviniai, kalendorius ar popierius, kuriame buvo rašomas jaunuolio vardas ir pavardė. Skirtingai atliktos brandos atžymės buvo užgeriamos. Šis atžyginis veiksmas, vadintas *žsino* ar *žselės statymu, butelio fundijimu, magary i davimu*, būtinai vaikino *sipirkimo* jaunimo bendrijai elementas. Neatnešęs gerimo vaikiną iš vakarėlio buvo išvejamas. Rašytas bernas, jaunuolis gydavo tam tikras teises ir pareigas. Jis galėjo be apribojimų lankytis jaunimo sueigose, asistuoti merginoms ir turėti draugą. Tapęs pilnateisiu kaimo bendruomenės nariu, jaunuolis stengėsi save realizuoti draugystėje su kitos lyties asmenimis.

Suaugusio vyro periodas prasidėjo vedybomis. Šiuo periodu pirmojo sūnaus gimimas šeimoje buvo aukščiausias to gyvenimo prasminanti vertybė. Gimus sūnui, aplinkiniai palankiai vertindavo to vyriškumą. Auksdamas sūnų ir atlikdamas žemės ūkio darbus, vyras realizuodavo kūrybišką pradą ir tokiu būdu prasmindavo savo egzistenciją. Gytytas vyriškas vertybes jis lavindavo bendraudamas su šeima ir kaimo vyrų bendruomene. Su kaimo vyrais jis jodavo naktigones, kartu dalyvavo talkose, rengdavo tarpusavio suėjimus.

Senatv s laikotarpiu t vas atitoldavo nuo vyr bendruomen s ir gyvendavo su vyriausiojo s naus šeima. Jis aukl jo vaikai ius, pad jo s nui ir mar iai dirbti nam bei kio darbus, drožin jo, žvejojo, kopin jo med , stat pe ius. Pagal senovin tradicij , lietuvi šeimoje šeimninku ar šeimos galva buvo laikomas vyriausiasis vyriškis tol, kol sveikata ir amžius jam leido.

Vyriški meilinimosi gestai. Tradicin je lietuvi kult roje galima išskirti vyriškus meilinimosi gestus, kurie buvo perduodami tiek verbaliniu, tiek neverbaliniu b du. Visi jie buvo skirti priešingos lyties asmeniui sudominti. Viena iš neverbalin s išraiškos meilinimosi priemoni – šokis, kurio metu išryšk ja erotinis potraukis, geb jimas imponuoti ir žav ti partner . A. Lapinskien XX a. Lietuvos kaimo kult roje išskyr tiesioginio ir netiesioginio kontakto meilinimosi gestus. Vyrams priskirtini šie netiesioginio kontakto meilinimosi gestai – akies mirktel jimas, intymus ir greit šal nukreiptas žvilgsnis, plauk ar drabuži (ypa kaklaraiš io) taisymasis, nykš io ant diržo ar rank ant klub laikymas, s d jimas pla iai pražergtomis kojomis, oro bu inys. Tiesioginio kontakto gestams b dingas pa mimas už rankos, jos spustel jimas, kutenimas, pabu iavimas; apkabinimas, bu inys skruost ar l pas, intymi k no viet lietimas. Bu inys kaip meilinimosi gestas XX a. I pus je buvo sutinkamas jaunimo, ypa Advento laikotarpio, žaidimuose. Dz kijoje buvo populiarius *Geneli kepimas*, per kur reik jo bu iuoti kep j , Žemaitijoje – *S di boba ant grind* (bu uojama ratelio viduryje s dinti mergina), Aukštaitijoje – *Atsis do kelmas vidury darželio* (vaikinas iš ratelio išsirinkdavo patinkam mergin , j pasodin s ant k d s apkabindavo ir pabu iudavo). Min ti liaudies žaidimai mok jaunim lavinti savo jausmus ir mintis, reikšti erotinius poj ius, atskleisti savo individualyb . Tarpukariu Lietuvos kaime šoki metu vartotas merginos kair s rankos delno braukymas (kutenimas), dažniau ratuko sukimas. Min tas meilinimosi gestas žinotas ir latvi kult roje. Šiuo gestu vaikinai dažniausiai naudojosi, nor dami lytiškai suart ti su mergina. Vaikino delno pakutenimas ar jo spustel jimas reišk merginos sutikim . Pagal to meto etiketo reikalavimus padori mergina tur jo nustumti vaikino rank , skelti antaus ar pat vaikin pastumti. Š gest vaikinai dažniausiai naudojo bendraudami su laisvo elgesio merginomis, o rimtas merginas tik nor davo išbandyti ir sitikinti, ar jos žino min to gesto meilinimosi reikšm .

Literat ra:

Janavi i t R. *Vyro socializacija Dz kijos kaime*. Bakalauro darbas. Vad. Ra i nait R. VDU, Kaunas, 2000; A. Lapinskien *Etiketas ir žmoni tarpusavio santykiai Lietuvos kaime XX a.* Daktaro disertacija. Vad. Ra i nait R. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2005; Šaknys Ž. B. *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje: XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pus je*. Vilnius: Pradai, 1996. Vyšniauskait A. Laidotuvi papro iai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmaisiais dešimtmeiais // *Iš lietuvi kult ros istorijos*. Vilnius, 1961. T. 3. 132-157; Urbanavi ien D. *Lietuvi apeigin choreografija*. Vilnius: Lietuvos muzikos akademija, 2000.

R. Ra i nait